

szego komparatysty prawodawstw słowiańskich, a i to niezasłużenie, skoro wyprzedził go wyżej odeń stojący Rakowiecki².

Tak pełnych danych o W. A. Maciejowskim nie zestawili dotąd nikt. Wśród obfitej literatury podanej przez Borowskiego nie zauważyliśmy dziełka M. Wina-w-e-r-a, *Najdawniejsze prawo zwyczajowe polskie*, s. 31—34, w którym nienaukowość hipotez Maciejowskiego występuje również w sposób jaskrawy. Poważnym brakiem jest również nieuwzględnienie współpracy Maciejowskiego przy krytyce i edycji polskich źródeł dziejopisarskich w serii *Monumenta Poloniae Historica*³.

JOZEF MATUSZEWSKI (Poznań)

Kształtowanie się podstaw programowych Polskiej Partii Robotniczej w latach 1942—1945 (wybór materiałów i dokumentów), Warszawa 1958, ss. 591 oraz *PPR, rezolucje odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego, VIII 1944—XII 1945. W XV rocznicę Polski Ludowej*, Warszawa 1959, ss. 297.

Obie te publikacje zostały przygotowane przez Zakład Historii Partii przy KC PZPR. Zbiór o kształtowaniu się podstaw programowych PPR opracował zespół w składzie: W. Góra, R. Halaba, N. Kołomejczyk, M. Malinowski, J. Pawłowicz, W. Poterański, A. Przygoński i M. Wilusz. Zbiór dokumentów PPR na XV rocznicę Polski Ludowej opracował zespół w składzie: W. Góra, R. Halaba i N. Kołomejczyk.

Zbiór pierwszy zawiera 61 dokumentów w części zasadniczej i 10 w aneksach. Z tego 31 dokumentów publikuje się po raz pierwszy, a niektórym innym, które były już poprzednio ogłoszone w 1952 r. w zbiorze pt. *W dziesiątą rocznicę powstania PPR*, przywrócono w pełni ich oryginalne brzmienie. Zbiór zawiera więc przewagę nowego, nie pulikowanego dotąd materiału. Zawiera on w zasadzie wszystkie podstawowe dokumenty, mające istotne znaczenie dla poznania rozwoju ideologicznego PPR¹ (s. 7). Są one ułożone w porządku chronologicznym. Wśród nich mamy deklaracje, rezolucje, oświadczenia, listy, odezwy, artykuły, przemówienia i fragmenty referatów, napisane lub wygłoszone przez przywódców PPR.

Każdy dokument części zasadniczej zbioru utrwała narastające nowe elementy kształtującego się stopniowo programu PPR. Nie ma materiałów zbędnych lub zawierających niepotrzebne powtórzenia. Brak jednak wytłumaczenia dlaczego porzeczano na materiałach z 1945 r. Rozwój programowy PPR nie zakończył się 31 XII 1945 r. Trwał on do 1948 r. włącznie, niezależnie od nieporozumień związanych z rzekomym odchyleniem prawicowo-nacjonalistycznym w PPR. Przykro odczuwa się brak dokumentów dotyczących tzw. walki o handel, kształtowania się jednoci organizacyjnej PPR i PPS, wytyczających politykę w zakresie socjalistycznego przeobrażenia rolnictwa itp.

Zbiór pt. *PPR, rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki KC, VIII 1944—XII 1945 r.* ma nieco inny charakter. Jego ambicją jest wszechstronnie, a nie tylko od strony kształtowania się założeń programowych, przedstawić działalność PPR w okresie owych 23 miesięcy, kiedy kształtowała się i utrzymywała władza ludowa w Polsce.

² O. Balzer, *Historia porównawcza*, s. 17.

³ Przygotowywał on mianowicie dla tego wydawnictwa *Kronikę Wielkopolską*, w związku z czym przeprowadzał gruntowniejsze studia nad rękopisami; często się przy tym mylił, zresztą pracy nie doprowadził do końca, B. Kürbisówna, *Studia nad Kroniką Wielkopolską*, Poznań 1952, s. 9.

¹ Wszystkie cytaty w tekście pochodzą z tomu pt. *Kształtowanie się podstaw programowych PPR w latach 1942—1945*.

W tym sensie jest on pełniejszy od poprzedniego. Z drugiej strony jest jednak odeń uboższy, węższy, gdyż obejmuje krótszy okres czasu i ogranicza się tylko do uchwał i rezolucji i tym podobnych aktów, a pomija artykuły i przemówienia przywódców partii.

W zbiorze jest 9 tych samych dokumentów, jakie były zamieszczone w publikacji o kształtowaniu się podstaw programowych PPR. W ogóle cały zbiór obejmuje 55 dokumentów części zasadniczej i 11 aneksów i załączników. Wszystkie dokumenty podane są w pełnym brzmieniu. Znaczna ich większość jest ogłaszana po raz pierwszy. Oba zbiory więc poniekąd uzupełniają się.

Treść obu publikacji wskazuje dowodnie, że ideologia PPR wyrosła w kraju, jako wynik konkretnej sytuacji historycznej narodu polskiego.

Oba zbiory zaopatrzone są w obszerne przypisy, indeksy i wykazy oraz wykazy skrótów.

Dokumenty zawarte w obu zbiorach, a zwłaszcza w zbiorze o kształtowaniu się podstaw programowych PPR, odzwierciedlają nie tylko proces rozwoju PPR i jej działalności. Ponieważ PPR była organizatorem władzy ludowej i ponieważ organizowała tę władzę według sformułowanych przez siebie założeń programowych, przeto dokumenty te obrazują podstawy ideologiczne i program władzy ludowej. Z tego względu przedstawiają one wyjątkową wartość dla prawników i historyków państwa i prawa ludowego w Polsce. W tym zakresie na uwypuklenie zasługują następujące idee zawarte w materiałach, zamieszczonych w obu omawianych publikacjach.

Przed wszystkim omawiane materiały wykazują ponad wszelką wątpliwość, że bez partii marksistowsko-leninowskiej niemożliwa jest skuteczna walka klasy robotniczej i ogółu ludzi pracy o władzę ludową, że bez takiej partii niemożliwe jest zdobycie, utrwalenie tej władzy i wykorzystanie jej do realizacji przeobrażeń socjalistycznych w całym życiu społeczeństwa. Rozumieli to dobrze komuniści polscy — organizatorzy PPR. W warunkach okupacji hitlerowskiej utworzenie partii nowego typu było również niezbędne dla podjęcia skutecznej i konsekwentnej walki zbrojnej z okupantem. Wysunięta przez PPR idea walki o wyzwolenie Polski spod okupacji faszystowskiej różniła się od idei narodowowyzwoleńczych, reprezentowanych przez inne ugrupowania niepodległościowe. Była to idea walki z hitleryzmem i jako z okupantem narodu i jako z najzacieklejszym wrogiem demokracji i mas ludowych. W idei narodowowyzwoleńczej PPR był element walki ideologicznej, walki o zniszczenie faszyzmu, o zwycięstwo mas ludowych. Dlatego też walka PPR i sił ludowych przez nią kierowanych o wyzwolenie narodowe była nie tylko historycznie, lecz przede wszystkim organicznie powiązana z walką o wyzwolenie społeczne. PPR bowiem dobrze rozumiała od początku, że od jednoczesnego rozwiązania tych dwóch zadań zależy byt i przyszłość narodu polskiego.

PPR już w 1942 r. trafnie oceniła, że „obecnie nie w pańskich rękach, lecz w rękach ludu pracującego: robotników, chłopów oraz inteligencji pracującej — spoczywa troska o losy narodu polskiego i Polski. Polski naszej, Polski Ludowej...” (s. 52). PPR, wbrew innym ówczesnym ugrupowaniom politycznym, a zgodnie z interesami narodu i państwa polskiego, stała na stanowisku, że „te same ręce, które dziś rzucają granaty i podkładają ładunki dynamitowe — jutro ujmą plug i dźwignię maszyny i muszą ująć ster rządów w państwie” (s. 100). To rewolucyjne stanowisko wymagało przeciwstawienia się rządowi emigracyjnemu w Londynie i jego krajowym ekspozyturom oraz innym ugrupowaniom politycznym, które nie chciały uznać potrzeb i interesów ludzi pracy i państwa polskiego. Właśnie PPR wzięła na siebie brzemień zorganizowania klasy robotniczej i mas ludowych do czynnej

walki z okupantem i do objęcia władzy w wyzwolonej Polsce. Liczne dokumenty obrazują przebieg działalności PPR w tej dziedzinie. Obrazują wysiłki wokół utworzenia Gwardii Ludowej i kierowania nią, wokół idei Narodowych Komitetów Walki, a później Krajowej Rady Narodowej i terenowych rad narodowych, wokół tworzenia na szerokiej demokratycznej podstawie politycznej Armii Ludowej i wokół realizacji pierwszych aktów rewolucyjnych w zakresie przeobrażeń społecznych w Polsce. Materiały zawarte w obu zbiorach wykazują dowodnie, że PPR jest organizatorką państwa ludowego, że była organizatorką i od początku siłą kierowniczą frontu narodowego. Front ten, jak podkreślał W. Gomułka na krajowej naradzie PPR w dniu 10 X 1944 r. w Lublinie: „... nie oznacza jakiegoś zgniętego kompromisu. Wprost przeciwnie — wyklucza taki kompromis, zastępując go jednością działania przeciwko reakcji wszystkich robotników, chłopów, inteligentów, wszystkich warstw pracujących miast i wsi. Interesy tych warstw, ich dążenia społeczne są zasadniczo zbieżne, zatem i wysiłki ich winny być wspólne. Treścią demokratycznego frontu narodowego jest więc jedność działania, jedność wysiłku wszystkich zbliżonych do siebie warstw i klas społecznych — tak w walce o wyzwolenie Polski, jak też w walce z rodzimą reakcją o silną, demokratyczną Polskę” (s. 308).

PPR wytyczyła nowe trwałe fundamenty polityki zagranicznej Polski. Przecistawiając się wszystkim ówczesnym ugrupowaniom politycznym, PPR wysunęła jako jedyną siłą polityczną ideę sojuszu, braterskiej współpracy i wzajemnej pomocy między narodem polskim i odrodzonym państwem polskim a Związkiem Radzieckim. PPR potrafiła wokół tego jedynie słusznego kierunku w polityce zagranicznej zjednoczyć inne demokratyczne organizacje polityczne i społeczne oraz przytłaczającą większość ludności pracującej. Tylko PPR — jak to wykazują oba zbiory — trafnie oceniła, że Armia Czerwona nie tylko wyzwoli kraj spod okupacji, ale jednocześnie będzie klasowym sprzymierzeńcem polskich mas ludowych w ich walce o władzę, o nowe ukształtowanie oblicza Polski. PPR od początku swego istnienia stanęła na pozycji sojuszu ze wszystkimi siłami narodowo-wyzwoleńczymi w krajach okupowanych i na zasadach pokojowej współpracy ze wszystkimi państwami demokratycznymi, a zwłaszcza z członkami koalicji antyfaszystowskiej. Partia uznawała, że sojusz ten zadzierżgnięty w latach wojny, winien się utrwalić i rozwijać w warunkach budownictwa pokojowego i wysiłkach nad likwidacją skutków wojny i nad utrwaleniem pokoju światowego.

PPR była jedyną siłą polityczną w Polsce, która stanęła na gruncie zasady samostanowienia narodów i zaaprobowała prawo Ukraińców i Białorusinów do zjednoczenia się w swoich republikach radzieckich. Jednocześnie PPR wysunęła hasło powrotu Polski na ziemie dawniej zrabowane Polsce przez Niemców, hasło znacznego powiększenia dostępu Polski do Bałtyku. PPR słusznie oceniła, że nowe, piastowskie granice odrodzonej Polski będą jednym z istotnych czynników wzrostu siły państwa polskiego i czynnikiem stabilizującym pokój w Europie. Rozumiejąc to właśnie, PPR organizowała zagospodarowanie ziem odzyskanych i ich pełne włączenie do jednolitego organizmu państwowego i narodowego Polski.

Dokumenty zawarte w obu publikacjach wykazują, że tylko PPR w pełni konsekwentnie wysunęła i realizowała hasło reformy rolnej i wywłaszczenia obszarników bez odszkodowania. Mówią one o ogromie wysiłku przedsięwziętego przez tę partię, dla szybkiego i bez zbędnych strat przeprowadzania reformy rolnej. Wspólna walka z okupantem, demokratyczna reforma rolna, współpraca z lewicowymi ugrupowaniami politycznymi na wsi, rozbudowa własnych organizacji partyjnych na wsi — to trwałe podstawy i zarazem zdobycze kształtującego się pod kierownictwem klasy robotniczej sojuszu robotniczo-chłopskiego.

PPR wysunęła ideę upaństwowienia podstawowych gałęzi przemysłu, banków oraz niektórych innych rodzajów przedsiębiorstw i w decydujący sposób przyczyniła się do praktycznego urzeczywistnienia tej idei. PPR trafnie oceniała, że bez tego posunięcia w warunkach polskich nie jest możliwe ugruntowanie suwerenności państwa ludowego, ani wyzwolenia ludzi pracy od wyzysku. Równocześnie z tym PPR wysunęła hasło wkroczenia kraju na drogę gospodarki planowej.

Burząc stary ustroj na czele mas ludowych, PPR uczyła klasę robotniczą nowego stosunku do uspołecznionego zakładu pracy, uczyła nowego stosunku do pracy, do własności społecznej, nowej dyscypliny społecznej, uczyła postawy gospodarskiej. PPR nakreśliła zasady działalności związków zawodowych oraz ich miejsce w państwie ludowym i w warunkach dominacji społecznych form gospodarowania.

PPR od momentu swego powstania rozwinęła walkę o świadomość społeczną i polityczną mas pracujących w Polsce, o przyswojenie społeczeństwu demokratycznych idei społecznych i słusznego programu politycznego. Liczne dokumenty mówią też o wysiłkach PPR w zakresie upowszechnienia oświaty, dostępu klasy robotniczej i chłopstwa do dóbr kulturalnych, o walce PPR o nową, ludową inteligencję. Mówią też o trosce o właściwy kierunek rozwoju nauki i o praktyczne wykorzystanie jej zdobyczy. PPR wskazywała na konieczność walki ideologicznej z błędnymi poglądami, z zacofaniem i zabobonem.

Treść obu publikacji daje wiedzę dokumentalną o procesie kształtowania się idei politycznego zjednoczenia klasy robotniczej, o tym jak następowało zbliżenie między PPR i RPPS a później odródnioną PPS. Motorem tego zliżenia, które w konsekwencji doprowadziło do powstania PZPR, do zjednoczenia ruchu robotniczego na gruncie marksizmu-leninizmu, była stale PPR.

Obie publikacje dają możliwość prześledzić jak kształtowała się kierownicza rola PPR w walce narodowowyzwoleńczej i procesie budowy nowej Polski. Widać z nich, że kierownicza rola i autorytet PPR opierały się na trwałych i obiektywnych podstawach, a mianowicie: na słusznym, wyrastającym z potrzeb klasy robotniczej i wszystkich ludzi pracy i z racji stanu państwa polskiego programie politycznym; na ofiarności i poświęceniu w walce z okupantem; na ofiarności w budownictwie nowej Polski, w przeprowadzaniu rewolucyjnych przeobrażeń społecznych. Dlatego już w październiku 1944 r., W. Gomułka miał pełne prawo powiedzieć: „Nasza krew i życie leżą u podstaw odradzającej się Polski. Byliśmy pionierami jej wyzwolenia, przez walkę i krew zdobyliśmy sobie prawo decydowania o jej obliczu, o jej przyszłości. Nasza linia polityczna okazała się słuszną. Nasze oceny polityczne wytrzymały próbę życia. Dlatego to na nas przede wszystkim zwrócone są dzisiaj oczy całego społeczeństwa” (s. 288—289). Dokumenty wykazują, że ta wielka pozycja PPR w państwie i w narodzie nakłada na partię poważne obowiązki, stawia przed nią surowe wymagania. Obowiązki te i wymagania dyktują partii określone zasady życia wewnątrzpartyjnego, stawiają przed każdym członkiem partii wysokie wymagania polityczne i moralne. Rozumiało to dobrze kierownictwo PPR. Mówią o tym liczne uchwały zawarte w obu zbiorach.

PPR rozumiała, że kierownicza pozycja i autorytet partii łączą się z wielkimi obowiązkami i odpowiedzialnością za działalność państwa. Stąd też każdy poważniejszy akt władzy państwowej pociągał za sobą szeroką mobilizację PPR jako partii współrządzącej do realizacji danej decyzji państwowej. Tak było z mobilizacją do walki zbrojnej przeciwko okupantowi, przeciwko rodzimemu podziemi i bandom. Tak było z przeprowadzeniem reformy rolnej, z zasiedleniem i zagospodarowaniem ziem odzyskanych, z uruchomieniem i uzdrowieniem przemysłu i transportu, z organizacją aparatu państwowego, z pracą nad odbudową stolicy i całego

kraju. Słowem, przy realizacji wszystkich kluczowych decyzji państwa, twardość i wysiłek PPR rozstrzygały o faktycznym przeprowadzeniu tych decyzji w życiu. PPR wprowadzała więc i gwarantowała nową, rewolucyjną praworządność.

Jak widać z powyższych fragmentarycznych uwag, ogłoszenie omawianych dokumentów było ze wszech miar posunięciem szczęśliwym. Obie publikacje zaspokajają w pewnym stopniu potrzeby społeczne w zakresie upowszechnienia rzetelnej wiedzy o źródłach i dziejach władzy ludowej w Polsce. Wypada tylko oczekiwać, że Zakład Historii Partii w najbliższym czasie wyda drugą część dokumentów (za lata 1946—1948), obrazujących rozwój podstaw programowych PPR, a także, że wyda pozostałe tomy rezolucji, uchwał, odezów, instrukcji, okólników i innych dokumentów KC PPR za okres od stycznia 1942 r. do lipca 1944 r. oraz za okres od stycznia 1946 r. do grudnia 1948 r. Wydaje się, że dojrzejwią warunki do publikacji prawie pełnego zestawu wspomnianych dokumentów. Stworzy to między innymi, odpowiednie podstawy źródłowe dla badań nad dziejami państwa i prawa ludowego w Polsce, a także przyczyni się do pełniejszego i naukowego ugruntowania wiedzy o źródłach teraźniejszości.

Wydając drugą część dokumentów o kształtowaniu się podstaw programowych PPR warto byłoby może poprzestać tylko na dokumentach tej partii. Aneks tego rodzaju, jak w omawianym tutaj tomie, jest raczej zbędny. To jest raczej cenny materiał do innego tematycznie zbioru materiałów, do zbioru, który będzie obrazował proces upowszechniania się idei PPR wśród ludzi pracy, a zwłaszcza w innych demokratycznych organizacjach ludzi pracy.

Pod względem wydawniczym oba zbiory opracowane są starannie.

ADAM ŁOPATKA (Poznań)

Revue historique de droit français et étranger, 4e série, 36e année, Paris 1958.

Prawo antyczne i rzymskie. A. Biscardi, *Idées maîtresses du régime de l'indivision en droit grec*. Przedmiotem zainteresowania autora nie jest wspólnota rodzinna, lecz własność rzeczy należąca do dwóch lub więcej osób. W prawach nowoczesnych niedział związany jest z własnością ułamkowej części ($\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$) rzeczy niepodzielonej. Koncepcja własności częściowej niepodzielnej pochodzi z prawa rzymskiego, a zawdzięczamy ją wiekowej działalności interpretatorów. Tymczasem pierwotnie niedział (*indivision*) i część (*part*) nie tylko są rozdzielne, ale sobie przeciwstawne. Niedział pierwotny znajduje swą podstawę naturalną w rodzinie (kontynuowanie wspólnoty po śmierci ojca), nie dochodzi więc do podziału nawet idealnego niedzielonych dóbr rodzinnych. Po tych wyjaśnieniach autor przechodzi do omówienia solidarnej współwłasności w Atenach w V—IV stuleciach a. Chr. n. Dla powstania wspólnoty braterskiej nie potrzeba wyraźnego oświadczenia woli, wystarcza zgoda milcząca wynikająca z faktu niedomagania się podziału. Za wzorem wspólnoty braterskiej pojawia się wspólnota między obcymi (*societas ad exemplar fratrum suorum* Gaja). Źródłem jej jest (kupno niewolnika przez dwie lub więcej osób) lub przepis prawa (przedmiot znaleziony przez kilka osób). Ponieważ nie znano pojęcia osoby prawnej, jako własność wszystkich członków była traktowana rzecz należąca do związku (np. kupców, bankierów). Raz ustalona wspólnota rządzi się pewnymi regułami. Przy braterskiej — używanie rzeczy i rozporządzanie nią należy do wszystkich członków związku wobec całości mienia. Podobnie zresztą — przynajmniej teoretycznie — przy wspólnocie należącej do związku; w praktyce pojawiają się zakazy zwłaszcza co do dysponowania wspól-